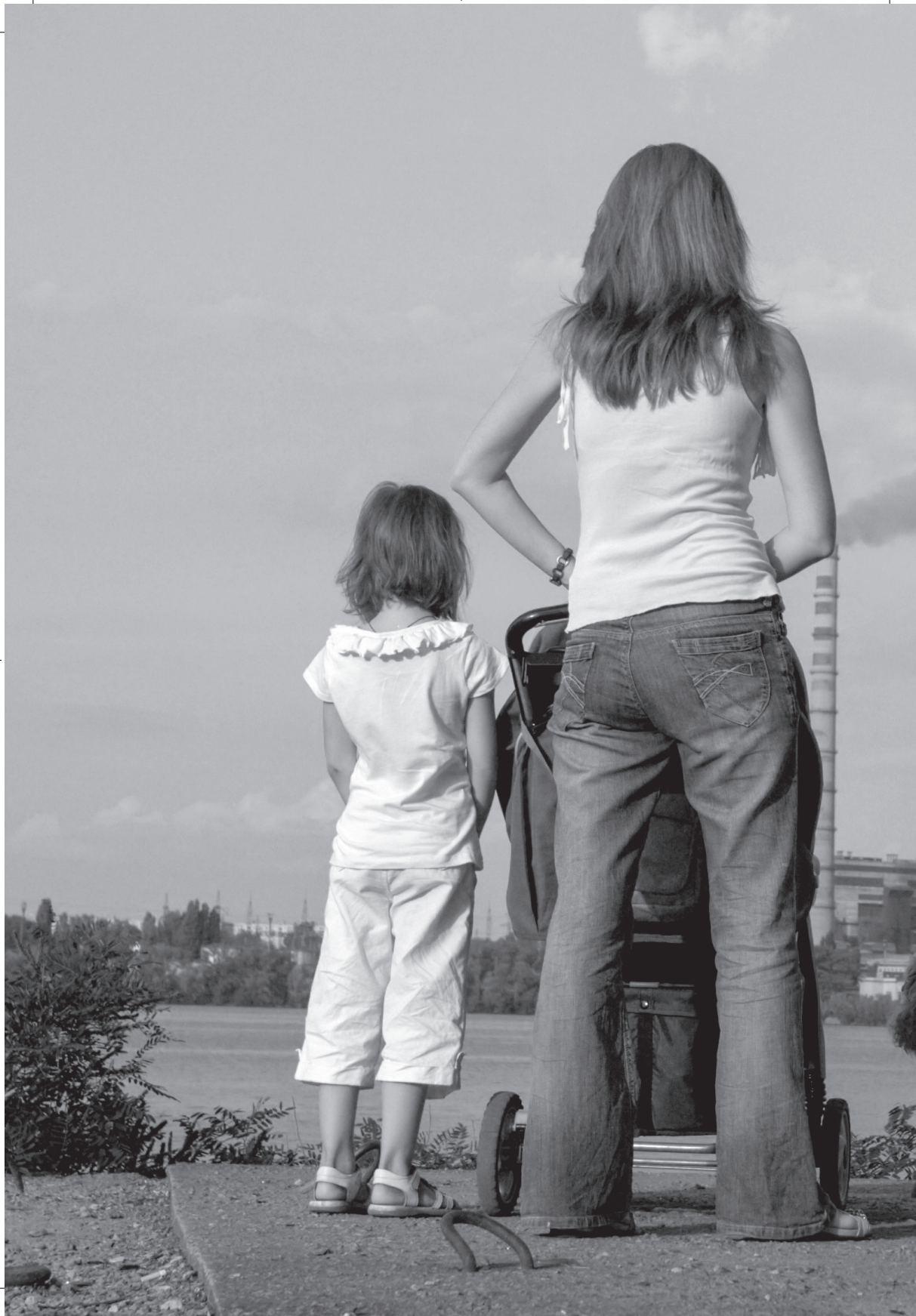

Bakó Júlia

FELLÁZADÓ GONDOSKODÁS A MAGYAR AKKUMULÁTOR- ELLENES MOZGALMAKBAN

Az ipari fejlesztések ellen küzdő, alulról szerveződő társadalmi mozgalmakat sokszor mind a közbeszédben, mind tudományos munkákban elsősorban környezetvédelmi, környezeti igazságosságért vívott mozgalmakként értelmezik és vizsgálják. Ez azonban nem vet megfelelően számot azzal, hogy a társadalmi újratermelés materiális és társadalmi feltételeinek rendszerszintű csorbulása motiváló- és szervezőerőként jelenik meg ezekben a szervezetekben. Tanulmányom célja ezért az, hogy a gondoskodás félperifériás viszonyainak kontextusában, a társadalmi újratermelés marxista feminista fogalmain keresztül vizsgálja a magyar akkumulátorgyár-ellenes mozgalom két szervezetét – a debreceni CATL akkumulátorgyár ellen szerveződő Mikepércsi Anyák mozgalmát és a gödi Samsung gyár ellen fellépő Göd-ÉRT Egyesületet. A szervezetek nőtagjaival készített interjúk elemzése rámutat a gondoskodás központi szerepére, ugyanakkor kiemeli a tagok egyéni motivációi és értelmezései, valamint a szervezet tevékenységei és nyilvános narratívái közötti eltéréseket is.

A magyar kormány a 2010-es évek vége óta nagy erővel dolgozik azon, hogy Magyarország az akkumulátorgyártás világszinten is meghatározó szereplőjévé váljon. Annak ellenére azonban, hogy a kormány nemzeti stratégiai céljá nyilvánította az akkumulátoripar fellendítését, az iparág jelentős és szervezett társadalmi ellenállással néz szembe az országban.

Az elmúlt években az akkumulátorgyártó és újrahasznosító üzemekkel kapcsolatos félelmek és negatív tapasztalatok aktív – és mára hálózattá szerveződő – akkumulátorgyár-ellenes mozgalmat hívtak életre, amely rendszeresen megjelenik a médiában, a társadalmi és politikai közbeszédben. A jellemzően helyiekből álló civil csoportosulások és szervezetek tüntetéseket szerveznek, petíciókat írnak, tudományos kutatásokat finanszíroznak és végeznek, továbbá

különböző jogi eljárásokat folytatnak azért, hogy a már üzemben lévő gyárak működését szabályozzák, illetve megakadályozzák új létesítmények építését.

Bár az akkumulátorgyár-ellenes mozgalmat Magyarországon még nem vizsgálták tudományos eszközökkel, a szélesebb közbeszédben ezek a szerveződések nagyrészt környezetvédelmi mozgalmakként jelennek meg. Ezek az értelmezések a tiltakozások fő mozgatórugóit az akkumulátorgyárak ökológiai, nem pedig a társadalmi újratermelésre gyakorolt hatásaiban látják. Ez a megközelítés azonban – bár képes a gyárak negatív környezeti hatásainak kihangosítására – nem vet számot azzal, hogy ezen szervezetek számára a társadalmi újratermelés és a gondoskodás materiális és társadalmi feltételeinek csorbulása nem kevésbé lényeges szervező- és motiválóerőt jelent. Így leképezi azt a helyzetet, mely szerint a kapitalista termelési viszonyok tüneteként jelentkező, széleskörű és súlyos környezeti problémák sokszor nagy nyilvánosságot kapnak közéleti és tudományos szinten is, viszont általában nem a gondoskodás válságaként értelmeződnek (Katz 2001).

A társadalmi újratermelésre fókuszáló marxista feminizmus ezzel szemben hatékony elemzési keretnek bizonyult a társadalmi és ökológiai kérdések közötti kapcsolatok és metszéspontok feltárásához (Pusceddu 2020). Ez lehetővé teszi annak megértését is, hogyan válhatnak a gondoskodás köré szerveződő mozgalmak az ökológiai és társadalmi újratermelés feltételeit romboló kapitalista termelési viszonyok hatékony ellenpontjaivá.

A jelen írás célja tehát az, hogy a gondoskodás, a társadalmi újratermelés, és a félperifériás gondoskodási válság tükrében értelmezze (újra) az akkumulátorgyár-ellenes mozgalmakat, rávilágítva arra, hogy milyen szerepet játszik a gondoskodás és a társadalmi újratermelés feltételeinek csorbulása a szervezeteken belül, és hogyan példázzák ezek potenciálisan a „fellázadó gondoskodás” politikáját (Bhattacharya 2019).

A cikk elsősorban két szervezetre, a Mikepércsi Anyák a Környezetértre (MIAKÖ) és a Göd-ÉRT Környezetvédelmi és Városvédő Egyesületre koncentrál; ezek narratíváit, céljait és tevékenységeit vizsgálja, különös tekintettel a női résztvevők értelmezésire, motivációira és megélt tapasztalataira. Mivel Magyarországon a gondoskodási

munkák nagy részét ma is nők végzik a családokon és a közösségeken belül (lásd pl. KSH 2017), a gyárak társadalmi újratermelésre és gondoskodásra gyakorolt hatásai különösen az ő tevékenységeiket és felelősségeiket érintik, megnehezítve vagy ellehetetlenítve azok ellátását. Így az akkumulátorgyár-ellenes szervezetekben nagy számban és aktívan résztvevő nők tapasztalatai jelentősen hozzájárulhatnak az „akkuellenes” mozgalom társadalmi újratermeléssel kapcsolatos elemeinek feltárásához, valamint e szerveződések mélyebb megértéséhez.

A TÁRSADALMI ÚJRATERMELÉS RELEVANCIÁJA

A társadalmi újratermelés – és az ehhez szükséges reprodukzív vagy másnéven gondoskodási munka – Cindi Katz szavaival élve, „a mindennapi élet húsbavágó, kusza és meghatározhatatlan dolgainak összessége” (2001: 711), amely különböző tevékenységek széles skáláját foglalja magába. Ilyen például a gyerekek megszülése és nevelése, az idősgondozás, élelem, víz, menedék vagy ruházat biztosítása, az oktatás vagy az emberi kapcsolatok, közösségek megteremtése és fenntartása. Ezek két csoportra oszthatók: míg a gyermekek világra hozása, valamint felnevelése az élet – és ezzel a munkaerő – hosszútávú újratermelését biztosítja, addig a tevékenységek másik nagy csoportja az élet rövidtávú újratermelésére irányul, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az ember napról-napra életben maradjon és visszanyerje munkaerejét (Csányi, Gagyí és Kerékgyártó 2018: 6).

Arra, hogy ezek a főként nők által végzett tevékenységek a kapitalista termelés alapvető elemei, először az 1970-es években megjelenő marxista feminista értelmezések mutattak rá. Ezek az irányzatok a marxista politikai gazdaságtan kategóriáit a háztartások és családok szférájára alkalmazva világítottak rá arra, hogy a reprodukív munka alapvető feladata annak a munkaerőnek a fenntartása és pótlása, amelyből a tőke értéktöbbséget sajátít el (Csányi, Gagyí és Kerékgyártó 2018; Bhattacharya 2017: 71; Fraser 2024 [2022]: 108). A reprodukív munka tehát nem csupán kiegészítője, hanem szerves és elengedhetetlen része a kapitalizmus alapját képező tőkefelhalmozásnak.

A marxista feminizmus ezáltal a nőiséget a kapitalizmus termelési pozíciójaként értelmezte, illetve megragadhatóvá tette a nők alárendelt társadalmi helyzetének gazdasági alapjait is (Csányi, Gagyí és Kerékgyártó 2018: 14). A társadalmi újratermeléshez kapcsolódó munkák nemek közötti megoszlása a kapitalista társadalmakban nem egyenlő; a kapitalista felhalmozás rendszere a nőiség konstrukcióihoz kapcsolódó szimbolikus és materiális intézményeken keresztül a gondoskodási munkák túlnyomó részét a nőkre hárítja (Fraser 2024 [2022]; Csányi és Kerényi 2018). Világszerte, így Magyarországon is elterjedt (és az Orbán-rezsim által kifejezetten támogatott) nézet, miszerint a gondoskodási munkák elvégzése a családon, közösségeken és a tágabb társadalmon belül elsősorban női feladat, amely az ezeket a munkákat végzők nemi arányaiban is megmutatkozik. Magyarországon a rendelkezésre álló kutatások alapján, a családokon belül a fizetetlen gondoskodási munkák (gyermeknevelés, idősgondozás, házimunka stb.) túlnyomó részét nők végzik (lásd pl. KSH 2017), de felülreprezentáltak más, szintén gondoskodáshoz kapcsolódó fizetett munkákban is. Így például a köznevelési és a szakképző intézményekben alkalmazott pedagógusok nagyjából 80 százaléka (lásd pl. KSH 2024), a szociális területen dolgozó főállású szakmai munkát végző munkavállalónak pedig nagyjából 90 százaléka nő, amely nemzetközi összehasonlításban is nagyon magas (Gyarmati 2019: 15). Így ezeknek a munkáknak a fizetetlensége vagy alulfizetettsége, láthatatlansága és alacsony megbecsültsége a marxista feminizmus szerint a nők alárendelt társadalmi helyzetének legfőbb okozója és fenntartója (Bhattacharya 2017: 73).

Ahogy arra a világrendszer-elemzés kutatásai rámutattak az 1980-as években, a nők által végzett reprodukív munka a kapitalizmus világ szintű felhalmozási folyamataiban is kulcsszerepet játszik. Mivel a tőke nem fizeti meg a munkaerő újratermelésének költségeit, ez csak fizetetlen munkaformák támogatásával tud megvalósulni. Ilyenek például a főzés vagy a takarítás, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a munkások megfelelő fizikai és pszichológiai állapotban maradjanak a bér munkájuk elvégzéséhez, vagy a gyermekgondozás is, amely a munkások új generációját neveli ki. A reprodukív munkák jellege és mennyisége a háztartásokon belül a globális pozíciók (centrum, periféria, félperiféria), továbbá az osztályhelyzet és a világ gazdasági ciklusok függvényében változik (Csányi, Gagyí és Kerékgyártó 2018:

20). A periféria és az alsóbb társadalmi osztályok felé haladva, valamint a világgazdaság leívelő szakaszaiban ezért „a munkaerő reprodukciójának költségei erősebben terhelődnek ki az informális munkáformákra”, így a gondoskodási munkákra is (Csányi, Gagyí és Kerekgyártó 2018: 20–21).

Annak ellenére, hogy a kapitalista gazdaság működéséhez elengedhetetlen a reprodukzív munka, a kapitalista termelési rendszer természetéből fakadóan korlátozza a társadalom képességét és erőforrásait ön maga újratermelésére. A reprodukzív munkák értékét elfedi, az ezek elvégzéséhez szükséges erőforrásokat pedig inkább olyan tevékenységekbe csatornázza, amelyeknek pénzben mérhető értéket tulajdonít. Így a rövidtávú haszonszerzést (profitcsinálást) részesíti előnyben a hosszútávú (társadalmi és ökológiai) fenntartathatósággal szemben. Ezáltal pedig a rendszer éppen azokat a folyamatokat és tevékenységeket veszélyezteti, amelyektől ő maga is függ (Fraser 2024 [2022]).

Ez a rendszerbe kódolt ellentmondás a kapitalista fejlődés különböző szakaszaiban más-más formát öltött (Fraser 2024 [2022]). A neoliberális kapitalizmus, melynek kialakulása az 1970-es évek végén, az amerikai hegemoniára épülő felhalmozási rezsim hanyatlásához, és a „hosszú lejármenetnek” hívott időszak (Brenner 2006, idézi: Éber, Gagyí, Geröcs és Jelinek 2019) kezdetéhez köthető, a reprodukzív munka kapitalista megszervezésében is alapvető változásokat hozott világszerte. A világgazdasági ciklus leívelő szakaszában – különösen a Globális Észak centrumországaiban – a megszorító intézkedések hatására az államok fokozatosan kivonultak a szociális szektorból. Ezzel párhuzamosan csökkentek a bérek is, ami növelte a (főleg) nők által, fizetetlenül végzett informális, reprodukzív munkák terhet (Fraser 2024 [2022]: 127–128). Mindez olyan globális gondoskodási láncok kialakulásához vezetett, amelyekben a válságok és megszorítások hatására a centrumországokban megnövekedett gondoskodási terhek egyre inkább a félperiférián (például Kelet-Európában) vagy a periférián (jellemzően a Globális Délen) élő vagy onnan származó, alacsonyabb társadalmi osztályokhoz tartozó nőkre hárulnak.

A reprodukzív munkaterhek növekedése, ezzel együtt az ezek ellátásához szükséges erőforrások csökkenése vezetett el ahhoz az állapothoz, amelyet marxista feminista elméletalkotók ma a gondos-

ködés válságának neveznek. A kapitalista termelés neoliberális, globálisan integrált formája sokak számára – nemtől, osztályhelyzettől és a világrendszerben elfoglalt pozíciójától függően – ellehetetlenítette, de legalábbis megnehezítette a reprodukív munkák elvégzését, önmaguk, családjuk és közösségeik újratermelését – többek között a megfelelő mennyiségű és minőségű vízhez, élelemhez, lakhatáshoz vagy egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés leépítésével (Di Chiro 2008: 281). Ez pedig szoros összefüggésben áll a természet folyamatos tőkés kizsákmányolásával, amely a társadalom újratermelésének materiális feltételeit adja (Katz 2001).

A gondoskodás globális, neoliberális-kapitalista válsága a társadalmi újratermeléshez kapcsolódó változatos küzdelmek kirobbanását és megsokszorozódását eredményezte világszerte (Bhattacharya 2017: 86). Az iskolák bezárása ellen tüntető tanárok, a légszennyezés ellen fellépő közösségek, az egészségügy privatizációja ellen harcba szálló ápolók, a vállalati földkisajátítások ellen harcoló őslakosok, az idősgondozásában dolgozók szakszervezetekbe tömörülése, vagy a növekvő lakhatási költségek ellen szót emelő civilek harcai mind értelmezhetőek a társadalom újratermeléséért vívott küzdelmek részeként.

Bhattacharya fogalomhasználatával élve (2019), ezek a mozgalmak a „fellázadó gondoskodás” politikáját képviselik, amely az élet több – egyéni, közösségi és planetáris – szintjén követeli a gondoskodáshoz szükséges erőforrások és társadalmi viszonyok biztosítását. Mások ugyanezt újratermelési (reprodukciónak) politikáknak nevezik (Peterson és Merchant 1986). Ebben az értelemben a gondoskodás egy politikai tevékenység, amely nem csak a kapitalizmusnak a társadalmi újratermelésre, hanem egyúttal a természetre gyakorolt romboló hatásai ellen száll harcba. A fellázadó gondoskodás politikája tehát a társadalmi újratermeléshez szükséges gondoskodási munkát a kapitalista termelés elleni harc egyik stratégiai pontjaként kezeli. Ebben az újratermelésért folytatott küzdelmek olyan lehetőségként jelennek meg, amelyekkel az összefonódó környezeti és társadalmi problémák együttesen oldhatók meg (Pusceddu 2020: 848).

TÁRSADALMI ÚJRATERMELÉS ÉS A GONDOSKODÁS VÁLSÁGA MAGYARORSZÁGON

Az 1970-es évek óta tartó világgazdasági lejtmenet, az ehhez kapcsolódó 2008-as pénzügyi válság, illetve az ezekre adott válaszok a félperifériás pozícióban lévő Magyarországon is alapvetően befolyásolták a (nők által végzett) reprodukív munkák minőségét, mennyiségét és a társadalomba való integrálódását.

A szocialista kormányok által megkezdett, majd a Fidesz-KDNP által folytatott válságkezelési politikák 2008-tól – a globális neoliberais tendenciákhoz hasonlóan – jelentősen megnyirbálták a szociálpolitikai juttatásokat, amely az újratermelés költségeit és a gondoskodási munkákat egyre nagyobb mértékben a háztartásokra terhelte (Szikra 2013). Ahogyan arra többek között, Csányi, Gagyai és Kerékgyártó (2018) is rámutattak, a kelet-európai régióra jellemző, úgynevezett félproletár háztartásokban az informális, tehát a formális bérmunkaszektoron kívül végzett (produktív és reprodukív) munkák korábban is kiemelten fontos szerepet tölthettek be a társadalmi újratermelés materiális feltételeinek biztosítása szempontjából. A 2008-as válságra adott válaszok hatására azonban ezen munkák megoszlása a korábbiaknál még egyenlőtlenebbé vált, és még nagyobb arányban terhelődött a nőkre (KSH 2012, idézi: Csányi 2009: 129).

A 2010-es kormányváltás után a Fidesz-KDNP vezetésével kiépített félperifériás hegemonia megszilárdításának fontos eleme volt az olcsó munkaerőre (és természetre) alapozott, főleg külföldi tőkére épülő újraiparosítás (Éber, Gagyai, Gerócs és Jelinek 2019) – így az akkumulátorgyártó üzemek Magyarországra csábítása is. A munkaerő árát pedig többek között az újratermeléssel kapcsolatos költségek társadalomra hárításával csökkentették, amelyhez egy olyan sajátos gender-rezsim – uralkodó női-férfi viszonyrendszer – kialakítására is szükség volt, amelyet, ahogy arra Gregor (2018: 119–120) is rámutat, egy „sajátos kettősség” jellemez. Egyrésztől gazdasági okokból támogatja a nők munkaerőpiaci integrációját, tehát a formális munkavégzésbe való becsatlakozásukat. Másrésztől viszont különböző család- és nőpolitikákkal a nők elsődleges feladataként a gondoskodást és a gyermek-

szülést jelöli ki, miközben különböző megszorító intézkedésekkel tovább növeli az ezekhez kapcsolódó munkák terheit. Mindezt olyan szelektív, nagyrészt a középosztály számára elérhető jóléti szolgáltatásokkal egészíti ki, amelyek az ezen osztályokba tartozó nők számára – legalábbis részben – lehetővé teszik a gondoskodási terheik kiszervezését (Gregor 2018) legtöbbször más, jellemzően alsóbb osztályokba tartozó nők számára. Ez a kettősség pedig, különösen az alsóbb társadalmi osztályok körében, jelentősen hozzájárul a gondoskodási válság magyarországi elmélyüléséhez (Csányi 2019).

A mindennapi élet során ez a válság számos formában megmutatkozik. Ahogy Gregor Anikó és Kováts Eszter 2018-as, fókuszcsoporthozos beszélgetést és egy reprezentatív kérdőíves kutatást is magába foglaló tanulmánya megmutatja, „a magyar nők életesélyeit korlátozó problémák zöme a munka és a gondoskodás közötti feszültség köré szerveződik” (Gregor és Kováts 2018: 123), a kettő között nem csupán időmenedzselési kihívásokat, de kibékíthetetlen ellentétet látnak (uo.: 39). A kutatásból kiderül továbbá, hogy a magyar nők a társadalmi nemi szerepek és elvárások, valamint a szociális ellátórendszerek leépítése miatt a családjaikon (és általában véve a társadalmon) belül is jobbra egyedül maradnak az idősgondozás, a házimunka, a gyermeknevelés, de például az őket érő családon belüli erőszak növekvő terheivel is – miközben ezekben az ügyekben kimondottan nagyobb állami segítséget várnának.

A TÁRSADALMI ÉS TERMÉSZETI ÚJRATERMELÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI

Bár az akkumulátorgyártás európai expanziója más országokban nem néz szembe a magyarországihoz hasonló aktív és szervezett társadalmi ellenállással, a különböző ipari fejlesztések elleni mozgalmak korántsem magyar vagy félperifériás sajátosságok.

Az 1970-es évek óta egyre nagyobb tudományos és közfigyelem terelődik az ipari fejlesztések által okozott környezeti és társadalmi károokra (Horowitz 2012). Ezáltal mind a centrum, mind a félperifériás és perifériás országokban láthatóbbá váltak a helyi lakosok küzdelmei a lakóhelyeiken vagy azok közelében felépített ipari létesítmények

ellen. Azonban érdemes megjegyezni, hogy a rájuk jutó figyelem, a rendelkezésükre álló erőforrások mennyisége, illetve a mozgalmak sikere erőteljesen függ az adott ország világrendszerben elfoglalt pozíciójától. Ráadásul ezen mozgalmak vizsgálata sokáig a centrum-országok viszonyaiból kiinduló elméleteken alapult, amelyek nagyrészt figyelmen kívül hagyták a perifériás és félperifériás országok helyzetére jellemző rendszernyomásokat és lehetőségeket (Buzogány, Kerényi és Olt 2022; Gagyí 2018).

Ugyanakkor, bár az ipari fejlesztések által okozott környezeti károk társadalmi hatásait több elemzés is említi, néhány kivétellel (lásd pl. Cairns 2022; Di Chiro 2008; Katz 2001; Pusceddu 2020) kevés kísérlet történt arra, hogy e létesítmények hatásait kifejezetten a társadalmi újratermelésre gyakorolt hatásuk szempontjából vizsgálják. Így kevesebb figyelem fordult afelé is, hogyan jelenhet meg a gondoskodás mobilizáló erőként a különböző mozgalmakban. Ahogy Katz fogalmaz: „A kapitalista termelési viszonyok által előidézett széleskörű és súlyos környezeti károk sok figyelmet kaptak, de általában nem mint a társadalmi újratermelés problémái” (2001: 714). Így az ipari fejlesztések ellen küzdő szerveződések mind a közbeszédben, mind tudományos kutatásokban gyakran környezetvédelmi, vagy környezeti igazságosságért vívott (environmental justice) mozgalmakként azonosítják, amelyek fő célját a természet megóvásában jelölik ki, háttérbe szorítva azok társadalmi újratermeléssel kapcsolatos aspektusait.

Ez az értelmezés azonban limitált. Figyelmen kívül hagyja azt, ahogyan az ökológiai problémák összefonódnak más, kapitalizmus által előidézett válságokkal – többek között a társadalmi újratermeléshez szükséges erőforrásaink súlyos megnyirbálásával és a gondoskodási válsággal. Így sokszor leegyszerűsíti azok küzdelmeit, akik a kapitalista termelés által okozott károk ellen integráltan küzdenek. Számukra a természet rombolása nem absztrakt környezeti ügyként jelenik meg, hiszen a társadalmi újratermelésük, a megélhetésük, közösségeik és politikai jogaik kerülnek veszélybe általa (Fraser 2024 [2022]). Ahogy Fraser fogalmaz: „A legtöbb ember számára az ökoszisztémában keletkezett károk erősen megnehezítik a gondoskodást, önmaguk és mások ellátását, a testek és az elmék ápolását – sokszor pattanásig feszítve a társas kapcsolataik tűrőképességét” (2024 [2022]: 191). „Így amikor az emberek fellázadnak, társadalmi és természeti

viszonyaik teljességét védik, dacolva ezek kapitalista szétválasztásával” (Fraser 2024 [2022]: 158).

NŐK A KÖRNYEZETVÉDELMI MOZGALMAKBAN

Az alulról szerveződő, ipari létesítményeket ellenző mozgalmak társadalmi újratermeléssel kapcsolatos elemeinek vizsgálata magyarázatot adhat továbbá arra is, miért vesznek ezekben részt nagy számban nők. Bár a nők politikai részvétele általában alacsonyabb a férfiakénál, világszerte megfigyelhető, hogy a helyi bázisú környezetvédelmi csoportokat mind résztvevőként, mind vezetői pozíciókban mégis ők dominálják (Caiazza és Barrett 2003). Ennek a jelenségnek az egyik legjellemzőbb magyarázata a marxista feminista és ökofeminista iskolákból származik, amelyek a nők környezettel kapcsolatos tudatosságát és a fokozott környezetvédelmi aktivizmusukat a gondoskodói szerepeikkel kötik össze (Stoddart és Tindall 2011). Ezen elméletek szerint a nők alapvetően azért vesznek részt ezekben a társadalmi mozgalmakban kiemelkedően magas számban, mert túlnyomó részben ők cipelik a gondoskodási munkák terhét (Bhattacharya 2019). Bár a világrendszerben elfoglalt helyük és osztálypozícióik nagyban befolyásolják a gondoskodási terheiket, általánosan elmondható, hogy a nők felelősek a családjaik és közösségeik élelmezéséért, felruházásáért, oktatásáért, az ő hatáskörükbe tartozik a lakhatás biztosítása, az egészség megőrzése, és a társas kapcsolatok megteremtése és fenntartása. Ezek pedig éppen azok a tevékenységek és felelősségkörök, amelyeknek a feltételeit és ellátását az ipari beruházások káros társadalmi és környezeti hatásai veszélyeztetik. Így a nők azért vállalnak részt ezekben a mozgalmakban, hogy a családjaik és közösségeik jóllétét – amely szimbiózisban létezik az őket körülvevő környezettel – megvédjék vagy visszaállítsák (Stein 2004).

Az elmúlt években számos kvalitatív kutatás született, amelyek az akkumulátorgyár-ellenes mozgalomhoz hasonló szerveződésekben résztvevő nők motivációit és az általuk használt narratívákat vizsgálják (lásd pl. Jenkins 2015; Caiazza és Barrett 2003; Freiner 2014). A tanulmányok többségében megszólaltatott nők az aktivizmusukat szorosan a családjaikon és közösségeiken belül betöltött gondoskodó

szerepeikhez kötik. Sokan támaszkodnak a nőiesség erősen esszencializált mintáira (Jenkins 2015), és részvételükre az anyaként és feleségként betöltött szerepeik „természetes kiterjesztéseiként”, (Caiazza és Barrett 2003: 18) vagy az anyasághoz kapcsolódó kötelességként tekintenek (Freiner 2014: 7).

Annak az esszencializált felfogásnak, amely a nőket természetükből adódóan gondoskodónak, empátikusnak és altruistának tartja, így a gondoskodói munkához láncolja, gazdag feminista kritikája van. Ez a kritika többek között rámutatott arra, hogyan vezetett ez a felfogás és gyakorlat a nők elnyomásához a patriarchális, kapitalista rendszerben (lásd pl. Salleh 2010). Sokan hangoztatják ezért, hogy a nőket végső soron fel kell szabadítani az „egyedüli gondoskodók” szerepéből a családjaikon és közösségeinken belül (Peterson és Merchant 1986). Mások ugyanakkor azt is hangsúlyozzák, hogy ellentmondás fedezhető fel azokban a törekvésekben, amelyek fel akarják szabadítani a nőket a gondoskodói szerepeikből, mindeközben mégis az ő gondoskodói munkájukra hagyatkoznának a kapitalizmus által okozott különböző ökológiai és társadalmi kihívások megoldásában (MacGregor 2006: 58).

Mindemellett azonban számos tanulmány megmutatta, hogy a nők gondoskodói szerepei átpolitizálhatók, és politikai mobilizáló erőt jelenthetnek (lásd pl. Freiner 2014; Jenkins 2015). Míg a családjaik és közösségeik megmentésén fáradoznak, a környezetvédelmi és más társadalmi mozgalmakban résztvevő nők sokszor szélesebb társadalmi és gazdasági struktúrákat kritizálnak, és rámutatnak mélyebb paradigmaváltások szükségességére, amely az ő érdekeiket is figyelembe veszi (Barry 2008). Ebben az értelemben, Barry szerint: „a munkájuk progresszív és potenciálisan transzformatív” (2008: 32). A nők gondoskodás köré szerveződő aktivizmusa továbbá magában hordozza annak lehetőségét is, hogy meghaladjon élesen körülhatárolt társadalmi nemi szerepeket, és a gondoskodást közjóként, illetve kollektív társadalmi kötelességként pozicionálja újra, kizárólag női vagy anyai kötelesség helyett (Longdon-Conradsen 2011). Ehhez azonban szükség van arra is, hogy ezen mozgalmakban résztvevő nők (és mások) a saját, konkrét ügyeiknél tovább látva, (a „csak ne az én kertembe” hozzáállás csapdáit kikerülve), rendszerszintű összefüggések mentén, tágabb szolidaritási keretekben fejtsék ki tevékenységeiket.

A MAGYAR AKKUMULUTÁRGYÁR- ELLENES MOZGALOM

Az elmúlt években az akkumulátorgyárakkal kapcsolatos félelmek és negatív tapasztalatok egy viszonylag látható és aktív „akkuelles” mozgalmat hívtak életre Magyarországon, amely rendszeresen megjelenik a médiában, közéleti és politikai diskurzusokban.

Az akkumulátorgyár-ellenes mozgalom ugyan alkalmanként együttműködik stabilabb intézményi háttérrel rendelkező, országosan és nemzetközileg is ismert környezetvédő szervezetekkel, mint például a Greenpeace, illetve politikai pártokkal is, alapvetően mégis alulról szerveződő, gyakran informális csoportosulásokból és szervezetekből áll. Aktív szerveződések működnek többek között Alsózsoltán, Ácson, Bányaterenyén, Fóton, Gödön, Győrben, Debrecenben, Komáromban, Mikepércsen, Nyíregyházán, Pécsen és Tatán – olyan településeken, amelyek közelében már üzemel valamilyen akkumulátorgyártáshoz kapcsolódó üzem vagy tervben van annak létesítése.

Bár ezeknek a szervezeteknek a harca a jellegéből fakadóan erősen helyhez kötött, a tervezett és már üzemben lévő gyárakkal kapcsolatos közös félelmek, tapasztalatok és célok mentén a különböző csoportok egyre inkább együttműködnek. 2023 végén létrehozták az Akkumulátor Károsult Települések Igazáért Szövetség (AKÁRTEIS) elnevezésű ernyőszervezetet is, amely egyesült erővel közvetíti a sérelmeiket és követeléseiket.

A szervezetek által hangoztatott félelmek, tapasztalatok és követelések sokrétűek. A fő aggodalmak a víz, a termőföldek és levegő szennyezésére, az ebből eredő megbetegedésekre, az autóforgalom és a zaj növekedésére, a vízhiányra, az ingatlanok értékcsökkenésére, valamint a beáramló vendégmunkásokra irányulnak. A követelések radikálisabb része a már működő gyárak bezárására és a még meg nem épült létesítmények terveinek elvetésére irányul, míg mások szigorúbb környezetvédelmi szabályozást, hatékony hatósági fellépést, valamint kártérítést követelnek az őket ért károkért.

A mozgalom résztvevőinek nagy része olyan helyi lakos, akinek vagy súlyos aggodalmai vagy konkrét, negatív tapasztalati vannak a gyárak működésével kapcsolatban. Bár hivatalos adatok nem állnak rendelkezésre a mozgalom résztvevőinek nemi arányairól,

a szervezetekről született tudósítások és a saját kommunikációs csatornáikon közzétett anyagok alapján szembetűnő az aktív női résztvevők magas aránya, akik vezetői szerepekben is intenzíven részt vesznek a mozgalomban. Ez különösen figyelemre méltó a magyar kontextusban, ahol a nők politikai részvétele a legtöbb területen szignifikánsan alacsonyabb a férfiakénál (Republikon Intézet 2020), és ahol a konzervatív nemi szerepelvárások és intézményi struktúrák jelentősen korlátozzák a nők közügyekben való részvételét.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS MÓDSZERTAN

Kutatásom az akkumulátorgyár-ellenes mozgalom két szervezetére, a MIAKÖ-re és a Göd-ÉRT Egyesületre fókuszál. A két szervezet 4-4 nőtagjával készített, félig strukturált interjúk segítségével azt vizsgálom, hogy milyen szerepet játszik a gondoskodás és a társadalmi újratermelés feltételeinek csorbulása a szervezeteken belül, és hogyan példázják ezek a fellázadó gondoskodás politikáját.

A Göd-ÉRT és a MIAKÖ az akkumulátorgyár-ellenes mozgalom két, talán legláthatóbb és legaktívabb szervezete, tagjaik és ügyeik gyakran szerepelnek a médiában, és mindkét csoport alapító tagja az AKÁRTEIS ernyőszervezetnek. A MIAKÖ bázisa, Mikepércs, egy 5200 fős település Hajdú-Bihar vármegyében, Debrecen agglomerációjában. A kínai érdekeltségű CATL vállalat a település határában építi Európa egyik legnagyobb akkumulátorgyártó üzemét, amely a tervek szerint mintegy 9000 munkavállalót fog foglalkoztatni. Göd Pest vármegyében, Budapest vonzáskörzetében található 22 ezer fős település, ahol 2018 óta üzemel a dél-koreai Samsung akkumulátorgyártó üze me, amely az elmúlt években dinamikusan bővült. Így, míg a Göd-ÉRT egyesület már évek óta harcol a Samsung gyár vélt és valós negatív hatásai ellen, addig a MIAKÖ egy olyan gyár ellen küzd, amely még nem kezdte meg a működését. A Göd-ÉRT-nek a saját bevallásuk szerint nagyjából 10-12 folyamatosan aktív tagja van, a MIAKÖ pedig 5-6 aktív taggal működik. Bár a MIAKÖ nevében anyákból álló szervezet, a Göd-ÉRT-hez hasonlóan ennek a szervezetnek is vannak férfi tagjai. Az aktív tagok nagy része azonban mindkét szervezet esetében nő, így a női tagokkal elkészített 4-4

interjú a MIAKÖ és a Göd-ÉRT esetében is lefedi az aktív tagok jelentős részét.

Az interjúk egyrészt a megkérdezett nők személyes, szubjektív motivációira, értelmezéseire és tapasztalataira kérdeztek rá. Másrészt, a résztvevők az interjúk során bemutatták, narrálták és értelmezték a saját szervezetük céljait és tevékenységeit is. Utóbbiakat a médiában megjelent tudósítások és a szervezetek kommunikációs felületein található megjelenések alapján saját megfigyelésekkel egészítettem ki.

Az interjúalanyok kiválasztásánál kizárólag az adott szervezetben betöltött szerepük és az aktivitásuk szintje volt meghatározó. Ennek ellenére szembetűnő hasonlóságok voltak köztük. Minden interjúalany a 40-es vagy 50-es éveiben jár, mindannyian házasok, és mindannyiuknak legalább két gyermeke van. Túlnyomó többségük diplomával rendelkezik, többen is gondoskodáshoz köthető munkakörökben, jellemzően tanárként dolgoznak. Legtöbbjük eredetileg nem Mikepércsről vagy Gödről származik, hanem Debrecenből vagy Budapestről költöztek ezekre a településekre kertes házakba, a jobb levegő, több zöldfelület, nagyobb közbiztonság miatt. A magyar kontextusban érdemes megemlíteni azt is, hogy számos résztvevő családja vett fel CSOK vagy „babaváró” hiteleket, amelyeket az ingatlanjaik megépítésére vagy megvásárlására fordítottak, és amelyek megnehezítik azt, hogy ezekről a településekről elköltözzenek.

FELLÁZADÓ GONDOSKODÁS AZ AKKUMULÁTORGYÁR-ELLENES MOZGALOMBAN

A GYÁRAK HATÁSAI A GONDOSKODÁSRA

Az interjúk során a résztvevők minden kérdésre adott válaszát átszötte a gyárak vélt vagy valós negatív hatásai miatti aggodalom, amelyet gyakran és erőteljesen fejeztek ki.

Az egyik legfőbb és leggyakrabban előkerülő félelem a levegő, a termőföld és a víz szennyeződése a gyárak rendes (de alulszabályozott) működése vagy egy esetleges baleset következtében. Mivel ezek

a létesítmények számos veszélyes anyaggal dolgoznak, valószínűsíthetően ezek bármelyike súlyosan károsítaná a helyi élővilágot, beszennyezné az élőhelyeket, súlyosan rombolná a környezetet.

Az interjúk során szembetűnő volt, hogy a résztvevők elsősorban nem ezeknek az „absztrakt” környezetre gyakorolt káros hatásait hangsúlyozták, sokkal inkább azt, hogyan hatna a levegő, termőföld vagy víz szennyezettsége az ott élő emberek mindennapi életére, azaz a társadalmi újratermelésre. Jó példa erre a légszennyezés, amelynek említéskor a megkérdezett nők legfőbb aggodalma a belélegzett szennyeződések következtében kialakuló rákos megbetegedések, különösen gyermekeik és családtagjaik egészsége volt.

A rákos megbetegedéseken túl több résztvevő is említette a gyárakban használt N-metil-pirrolidon (NMP) nevű oldószer lehetséges hatásait. Egyes kutatások szerint ez az anyag magzatkárosító hatással bír, és az annak való kitettség vetéléshez vagy különböző magzati rendellenességekhez vezethet. Így a társadalom újratermelésének egyik legalapvetőbb, intergenerációs formáját, a gyermekek megszületését veszélyezteti. Ahogy az egyik MIAKÖ tag ennek kapcsán fogalmazott: „Két lányom van. Azt akarom, hogy eldönthessék, akarnak-e gyereket vagy sem.”

A légszennyezéshez hasonlóan a termőföld potenciális szennyezése is elsősorban mint a társadalmi újratermelést – ez esetben az élelmszerbiztonságot – veszélyeztető tényező került elő az interjúkban. A résztvevők túlnyomó része aggódott amiatt, hogy a gyárakból a talajba kerülő káros anyagok az emberek, kifejezetten a gyerekeik és tágabb közösségeik által fogyasztott ételekbe is bekerülnek.

„Mikepércsnek vannak saját veteményeskertjei, fóliái és gyümölcsösei, ahol a helyi óvodáknak és iskoláknak természetnek ételt, és időseknek is szállítanak belőle biciklivel. Ha a gyárak üzemelni kezdenek, két éven belül ez mind szennyezett lesz.” – egy MIAKÖ tag

További aggodalmak kapcsolódtak a gyárak zajszennyezéséhez, amely miatt Gödön „az emberek nem tudnak éjszaka pihenni”, és a gyárak miatt megnövekedett autóforgalomhoz, amely az egyik Göd-ÉRT tag megfogalmazásában „letol a bicikliző gyerekeimet és engem az útról.”

Gyakori félelem volt még az ingatlanok értékének csökkenése. Bár a Göd-ÉRT tagok esetében egyik interjúalany sem tervezett elköltözni a településről, mind mély együttérzésüket fejezték ki a családok iránt, akik „idejöttek, megvásárolták a kis házaikat, és most örülhetnek, ha fele annyit érnek, mint régen”, ami sokak számára lehetetlenné teszi a gyárak elől való menekülést is. A meginterjúvolt MIAKÖ tagok ezzel szemben mind gondoltak már a költözésre, egyikük pedig már árulja is a családi házukat, de kevés sikerrel, amelyet egyértelműen a gyár hatásának tulajdonít.

Az interjúalanyok, különösen Mikeperécsen, kifejezetten aggódtak a településükre nagy számban érkező külföldi vendégmunkások miatt is. Az interjúk során többször előkerült a vendégmunkásokkal való együttérzés a rossz lakhatási, megélhetési és munkakörülményeik miatt, ugyanakkor az önmaguk és családjaik biztonsága miatti aggodalom is erősen jelen volt. Ezek az aggodalmak gyakran nem voltak mentesek a rasszista előítéletektől sem.

„Sok ázsiai ember kezdett el Mikepércsre költözni. Úgy dolgoztatják őket a gyárakban, mint a rabszolgákat, dupla műszakokban. Hatvanan éltek egy családi házban, aminek a konyhája az udvaron volt. Ez eléggé zavarta a szomszédokat is.”

„Ezek az emberek végső soron férfiak. Nekem két lányom van [...]. Aggódom a közbiztonság miatt. Tudunk olyanról, hogy kínai és török vendégmunkások verekedtek Debrecen főterén. [...] Fognak egy kést és vége a történetnek. Félttem a gyerekeimet.”

A GONDOSKODÁS MOZGÓSÍTÓ EREJE

A gyerekekről való gondoskodás központi elemként jelent meg az interjúk során. A gyárak egészségre és társadalmi újratermelésre gyakorolt hatásainak felsorolásánál kiemelt szempontként került említésre a gyerekek egészsége és életminősége, ami az aggodalmakon túl motiváló erőként is megjelent az akkumulátorgyár-ellenes mozgalom résztvevőinek narrációiban. Arra a kérdésre, hogy mi indította a mozgalomban való részvételre, az egyik MIAKÖ tag a következőt válaszolta:

„Egyértelműen a gyerekeim. Mint anyának, az ő egészségük és jövőjük számomra a legfontosabb [...]. És ha elmegyünk innen, mert ezt a döntést hoztuk, akkor képes akarok lenni arra, hogy a szemükbe nézzek és azt mondjam, mindent megtettem, amit tudtam.”

A meginterjúvált nők motivációja a saját gyerekeiken és családjaikon túl a szélesebb közösségekre és más, különösen veszélyeztetett társadalmi csoportok védelmére is kiterjedt, többek között az idősekre vagy a fogyatékkal élőkre is. Bár a résztvevők gyerekei mind idősebbek, az interjúk során többször felmerült az óvodák gyárakhoz való közelségének veszélye. Néhány Göd-ÉRT tag továbbá kiemelte, hogy a gyár közelében élő idősek és a fogyatékkal élők számára fenntartott gondozóközpont lakói nincsenek megfelelően tájékoztatva arról, mi a teendőjük egy esetleges evakuáció esetén.

A meginterjúvált nők azoknak a családoknak az érdekében is kiállnak, akik hozzájuk hasonlóan egy nyugodtabb, egészségesebb élet reményében költöztek az agglomerációs településekre, és akiknek az életét alapjaiban forgatják fel az akkumulátorgyárak. „Felépítettük itt az életünket, terveink voltak itt, éppúgy, mint minden más itt élő családnak. Ők is ideépítették a házaikat, aztán hirtelen jött a hír a gyárakról” – állította egy MIAKÖ tag.

A megkérdezett nők azonban – legalábbis az akkumulátorgyárak káros hatásaival kapcsolatban – a saját közösségeik problémáinál is tovább láttak. Többször hangsúlyozták, hogy az akkumulátorgyárak tulajdonképpen minden Magyarországon élő emberre veszélyt jelentenek, sőt, az általuk okozott károk az országhatárokon sem állnak meg. Azaz, így még tovább bővítették az aktivizmusuk perspektíváit és a lehetséges szövetségeseik földrajzi kiterjedését. Egy MIAKÖ tag megfogalmazásában: „Ez egy annyira országos ügy, hogy muszáj volt csinálnunk valamit. Ezek a gyárak nem csak helyben szennyeznek majd, hanem az egész Pannon-medencében.” A közvetlen szűkebb-tágabb környezet és a benne élők védelmén túl azonban leginkább az elhatárolódás érzése dominált; a résztvevők többször emlegették elrettentő példaként a Kínában üzemelő akkumulátorgyárak mellett kialakuló „rákos falvakat”. Azonban többen is voltak, akik nem kérdőjelezték meg a gyárak létének szükségességét, de azt hangsúlyozták, hogy azokat inkább az emberektől távol, „sivatagokban” kellene felépíteni.

NŐK, GONDOSKODÁS, AKTIVIZMUS

Bár a nők hangsúlyos szerepvállalása és magas aránya mindkét szervezetben észrevehető – a MIAKÖ névleg is főként anyákból áll –, az interjúban résztvevők mindkét szervezet esetében azonos tapasztalatokról számoltak be. Ezek lényege az volt, hogy bár egyénileg már gondolkodtak azon, mi lehet az oka a nők felülreprezentáltságának az akkumulátorgyár-ellenes mozgalomban, közösen, szervezeti szinten még nem reflektáltak erre a kérdésre.

Többen hangsúlyozták, hogy a nőket szerintük egyes karakterjegyeik teszik különösen alkalmassá az ilyenfajta aktivizmusra, hiszen gyakorlatiasabbak, pragmatikusabbak, türelmesebbek, mint a férfiak, a közösség érdekeit általában a sajátjuk elé sorolják, képesek a családok és közösségek összetartására, valamint közösségi együttműködések kialakítására és működtetésére. Egy MIAKÖ tag szerint: „Nem csak magunkra gondolunk, hanem a gyerekeinkre és az egész pereputtyra is.” Számos interjúalany szerint továbbá a nők általánosságban többet gondolnak a jövőre, elsősorban a gyerekeik és a jövő generációi szempontjából, és aggódnak, hogy ők milyen világba fognak majd beleszületni.

Az interjúalanyok nagy része mindkét szervezetben egyértelműen összekötötte a családján, közösségein belül végzett gondoskodói munkáját és szerepeit az akkumulátorgyár-ellenes mozgalomban végzett aktivizmussal. Zömében azt állították, hogy a nők éppen ezek miatt a felelősség- és szerepkörök miatt vesznek részt nagyobb számban a mozgalomban.

„A gyerekeimért, az ügyért, az utcámért vagy a környezetért való kiállás – ezek mind az otthonteremtés részei.” – egy Göd-ÉRT tag

„Egy anyának az a feladata, hogy biztonságos otthont teremtsen. Az is az otthonteremtés része, hogy nem sétálok a gyerekemmel a szennyezett levegőn.” – egy MIAKÖ tag

Nemcsak a résztvevők között, hanem az egyes nők válaszain belül is váltakozott, hogy ezeket a gondoskodói szerepeket, felelőségeket és tulajdonságokat – amelyek szerintük kifejezetten hajlamossá és al-

kalmassá teszik a nőket a társadalmi szerepvállalásra – a nőiség esz-szencializált velejárójának, vagy inkább a társadalmi nemi szerepeket követő szocializációs folyamatok eredményének tekintik.

A GONDOSKODÁS MINT KÖZJÓ

Az megkérdezett nők az interjúk során gyakran tettek normatív állításokat a gondoskodással kapcsolatban. Amellett, hogy hangsúlyozták az egyének és közösségek felelősségét az egymásról való gondviselésben, világos elvárásokat fogalmaztak meg a különböző állami és nemzetközi intézményekkel szemben is. Azt várták ezektől az intézményektől, hogy megvédjék őket és közösségeiket az akkumulátorgyárak negatív hatásaitól, gondoskodjanak róluk, és az ő pártjukra álljanak a gyárak érdekeinek képviselője helyett.

Az interjúalanyok gyakran fejeztek ki csalódottságot és frusztrációt azzal kapcsolatban, ahogy szerintük a magyar intézményrendszerek a lakosság képviselője helyett „átadták magukat a befektetőknek”, hogy Bhattacharya szavaival élve (2019), az „életcsinálás” helyett a „profitcsinálás” oldalára álltak. Ugyanakkor az interjúkban résztvevő nők világosan leszögezték azt is, hogy ezeknek az intézményeknek a véleményük szerint nem így kellene működni.

„Olyan helyzetekbe vagyunk szorítva, ahol egy perben az egyik oldalon ott vannak a mikepércsi anyák, a másikon meg a CATL [akkumulátorgyár] vezetősége és a környezetvédelmi hatóság emberei. De a környezetvédelmi hatóságnak nem pont a mikepércsi anyákat kellene védenie? És a gyerekeiket?” – egy MIAKÖ tag

„Ezek az intézmények egyáltalán nem az embereket védik. Miért van az, hogy Németországban, ha az ember felemeli a szavát, még ha az akkugyárak ügyében is, odafigyelnek rá? Magyarországon meg lehülyéznek.” – egy MIAKÖ tag

Az interjúalanyok közül többen élesen kritizálták a magyar kormány ígérletét, miszerint az akkumulátoripar fellendülése minden magyar ember életminőségének javulását fogja szolgálni, többek között hozzá-

járulva az ország GDP-jének növekedéséhez. „Nem hiszem, hogy ebből a magyar állampolgároknak sok haszna származna. [...] Ez nem a magyarok érdekét szolgálja, hanem egy szűk elitét.” – mondta egy Göd-ÉRT tag. Két MIAKÖ aktivista pedig rávilágított Magyarország félperifériás pozíciójára a világrendszerben, különösen az elektromos autóipar gyártási és fogyasztási központjai között feszülő európai egyenlőtlenségeket hangsúlyozva:

„Ezeket [az akkumulátorokat] nem nekünk gyártják. A szennyezés itt marad, mások pedig profitálnak. Szerintem az EU azért marad csendben, mert az ipar nyereséges nekik.”

„Az én gyerekemnek és nekem kell tíz évvel korábban meghalnom, mert mondjuk majd egy német kisvárosban valakinek zöld lesz a harmadik autója, vagy a második autója. Én nem látom át, hogy ez mennyire éri meg.”

Az intézményi gondoskodás hiányában azonban több interjúalany is hangsúlyozta a közösségi gondoskodási gyakorlatok megerősítésének fontosságát.

„Olyan kisebb közösségekben szeretnék élni, ahol az emberek felelősséget vállalnak egymásért, ahol tudunk egymásról gondoskodni, ha valaki erre rászorul. Mind arra számítunk, hogy a hatóságok és a kormány fog rólunk gondoskodni, de a kisebb közösségek példát mutatnak öngondoskodásban.” – egy MIAKÖ tag

NEM KÖRNYEZETVÉDŐ, HANEM EMBERVÉDŐ

A médiában és a közbeszédben mind a Göd-ÉRT-re, mind a MIAKÖ-re gyakran hivatkoznak környezetvédelmi szervezetekként, amire ők maguk is számos módon ráerősítenek. Mindkettő nevében szerepel például a környezetvédelem vagy a környezet szó (Mikepércsi Anyák a *Környezetért* és a Göd-ÉRT Környezetvédelmi és Városvédő Egyesület), mindkét szervezet gyakran hivatkozik különböző környezetvédelmi jogszabályokra, vár segítséget környezetvédelmi hatóságoktól, és hívja

fel a figyelmet az akkumulátorgyárak káros, környezetre gyakorolt hatásaira, úgy mint a vizes élőhelyek elapasztása.

Az e szervezetekben dolgozó nőkkel készített interjúk azonban árnyaltabb és sokrétűbb képet nyújtanak a környezetvédelmi aktivizmusukról és a környezetvédelemhez való hozzáállásukról, és azt mutatják, hogy a gyárak környezetre gyakorolt negatív hatásait az ott élő emberek jóllétének és társadalmi újratermeléssel kapcsolatos képességeinek és erőforrásainak sérülése szempontjából értelmezik.

„Tehát itt szó nincs arról, hogy a Göd-ÉRT több őzikét szeretne az erdőbe. Nyilván persze szeretnénk, hogy az erdőben őzikék lennének, és nem pedig egy gyár. De alapvetően ez az embervédelemről szól, a saját élőhelyünkről, a saját levegőünkről, a saját egészségünkről, az otthonainkról, a vagyonunkról. [...] de nem tudunk bevezetni egy új fogalmat a közgondolkodásba arról, hogy mi nem környezetvédők vagyunk, hanem embervédők.” – egy Göd-ÉRT tag

Egy másik interjúrésztvevő pedig expliciten összekötötte a természet és a társadalom újratermelését annak kiterjesztésével, mi nevezhető „környezeti ügynek”:

„A biodiverzitás, az élhető környezet és az emberi élet minősége, az szerintem nagyon-nagyon szorosan összefügg. Onnantól, hogy olyan technológiákat tanítunk a gyerekeknek, amik nem szennyeznek, hanem tisztán tartják a környezetet, a tudatos férfin át, aki nem elnyomja a nőt, a tudatos nőig, aki nem baj, ha életfeladatának látja a szülést, de hogy nem csak ezt tartja a saját értékének [...], odáig, hogy a fenntartóhatóság az fontosabb, mint a fejlődés. Azt gondolom, hogy a környezetbe ez is beletartozik. Nem csak az, hogy nem tapossuk el a cigarettacsikket, hanem az óvodai nevelés, vagy a faültetés, [...] vagy az öregekről való gondoskodás.” – egy MIAKÖ tag

KÖVETKEZTETÉSEK

Cikkem célja az volt, hogy a társadalmi újratermelés fogalmán keresztül, a MIAKÖ és a Göd-ÉRT nőtagjaival készített interjúk segítségével mélyebb és pontosabb képet adjon a magyar akkumulátorgyár-ellenes mozgalom mozgatórugóiról a félperifériás gondoskodási válság kontextusában.

A társadalmi újratermelés nézőpontja figyelemreméltóan erősen jelent meg az interjúkban, ami nem meglepő annak tekintetében, milyen gondoskodási terhek nehezednek ma a Magyarországon élő nőkre, és hányan küzdenek az ezek ellátásához szükséges erőforrások hiányával (lásd pl. Gregor és Kováts 2018). A társadalmi újratermelés alapvető elemeit képező közegészség, oktatás, lakhatás, gyereknevelés, idősgondozás, élelmezés, kikapcsolódás vagy a közösségépítés témái újra és újra felbukkantak a mozgalomban résztvevő nők értelmezéseiben, motivációiban és gyárakkal kapcsolatos – és azokon túlmutató – aggodalmaiban. Bár nem a társadalmi újratermelés fogalmát használva, ezek az ügyek az emberi jóllét és mindennapi élet védelmének kérdéseiként azonban szervezeti szinten is gyakran megjelennek a MIAKÖ és a Göd-ÉRT kommunikációjában és tevékenységeiben. Mindkét szervezet nyilvánosan kiáll továbbá olyan – a gondoskodás válságához szorosan kapcsolódó – ügyek mellett is, mint a szociális szektorban dolgozók vagy a tanárok küzdelmei, vagy az egészségügy problémái.

A MIAKÖ és a Göd-ÉRT aktivistái az üzemek működése és családjaik, közösségeik jólléte között alapvető feszültséget és érdekellentétet tapasztaltak, és úgy látták, hogy a gyárak akadályozzák őket az amúgy is kihívást jelentő gondoskodási feladataik ellátásában. A gyerekeik, családjaik és tágabb közösségeik védelmét nevezték meg az aktivizmusuk fő motivációjaként, amely egybeesik azokkal a marxista feminista és ökofeminista elméletekkel, amelyek a nők környezetvédelmi és más társadalmi aktivizmusát a gondoskodói szerepeikkel és feladataikkal kötik össze (lásd pl. Stoddart és Tindall 2011). A MIAKÖ, amely alapvetően egy anyákból álló szervezet, a médiában és a szervezet nyílt kommunikációs csatornáin is gyakran hivatkozik ezekre a gondoskodói szerepekre, amelyek a szervezet identitásának lényegi elemei, és amelyeket egyúttal politikai

pozícióként is használ. Ez éppen azokat a szimbolikus maternalista politikákat igyekszik a saját céljai érdekében hasznosítani, amelyek segítségével a kormány félperifériás hegemoniája a gondoskodást a nők által önzetlenül és kötelességből nyújtott, ingyenes erőforrásként használja. A Göd-ÉRT esetében ez a fajta explicit gondoskodási narratíva szervezeti szinten nem, vagy csak kevéssé, a tagok egyéni interjúiban viszont egyértelműen megjelenik.

Mindeközben, bár a szervezetekben résztvevő nőket főként a gondoskodói szerepük és felelősségekörük – és ezeknek a csorbulása – motiválják a mozgalomban való részvételre, az interjúalanyok világosan kifejezték, hogy egyéni és közösségi szinten gondoskodást várnak az állami és nemzetközi intézményektől is. Ez az elvárás a szervezeti szintű kommunikációban és tevékenységekben is megjelenik. Mindkét szervezet kifejezett célja, hogy felhívják a figyelmet az állami szervek hiányosságaira, és elérjék, hogy ezek az állampolgárok és ne a gyárak érdekeit képviseljék. Más szóval, hogy a társadalmi újratermeléshez szükséges anyagi és társadalmi feltételeket biztosítsák; az „életcsinálást” támogassák a „profitcsinálással” szemben (Bhattacharya 2019). Mindkét szervezet aktivistái súlyosnak érzékelik tehát az elmúlt évtizedek neoliberális átalakulásának következményeit, amely Magyarországon is az állami intézmények és szolgáltatások leépítésével jár, és amely – különösen a félperiférián és periférián, valamint az alacsonyabb társadalmi osztályokban – jelentősen megnövelte a nők gondoskodási terheit, magukra hagyva őket a feladataikkal, tovább mélyítve a gondoskodás válságát.

Mindeközben az interjúalanyok olyan alternatív, közösségi gondoskodást hangsúlyozó modelleket is említettek, amelyekben egy gondoskodás köré szerveződő társadalmi berendezkedés lehetősége sejlik fel. Ezek azonban szervezeti szinten szinte egyáltalán nem jelennek meg; a szervezeti tevékenységek és kommunikáció főként az intézményi gondoskodás követelésére koncentrálnak.

Bizonyos értelemben tehát, Bhattacharya fogalmával élve (2019), mind az aktivisták, mind a szervezeteik képviselik a fellázadó gondoskodás politikájának egyes elemeit, hiszen mind egyéni, mind közösségi szinten követelik a gondoskodáshoz szükséges erőforrások és társadalmi viszonyok biztosítását. Ugyanakkor, az interjúk mindkét szervezet esetében láthatóvá tették ennek a politikának – a szervezetek

és az őket körülvevő gazdasági és társadalmi rendszerek kontextusában megjelenő – korlátait is.

Hiába jelenik meg a gondoskodás materiális és társadalmi feltételeinek csorbulása és a nők gondoskodói munkájának ellehetetlenülése szignifikáns mozgatórugóként a mozgalomban résztvevő nők egyéni interjúiban, szervezeti szinten és a nyilvánosságban ezek a nézőpontok kevésbé vagy más keretezésben jelennek meg. Ez szorosan leképezi a kapitalista rendszer azon sajátosságát, amely a nők reprodukzív munkáját és az általa termelt értéket láthatatlanul tartja. Bár a résztvevők a MIAKÖ-t és a Göd-ÉRT nem kifejezetten környezetvédő szervezeteknek tartják, és jellemzően magát a környezetvédelmet is annak a társadalmi újratermeléshez való kapcsolatain keresztül ragadják meg, mindkét szervezet – sokszor jobb híján – továbbra is környezetvédelmi keretezéseket, narratívákat használ, amelyet kézzelfoghatóbbnak, legitimebbnek, és sokszor tudományosabbnak tart, mint a gondoskodói nézőpontokat. Bár a gondoskodási munkák kapitalista társadalmi rendszerben fennálló láthatatlanságából, el-nem-ismertségéből, és az értékük módszeres eltagadásából adódóan ez a fajta stratégia érthető, a szervezetek így kevésbé képesek azon problémák és nézőpontok képviselésére, amelyek a tagjaik nagy részét mozgatják, vagy általában a gondoskodás strukturális értékének és fontosságának hangsúlyozására.

Az akkumulátorgyárak ügyét részben a környezeti károk jellegéből fakadóan, amelyek nem állnak meg településhatároknál, részben a gyárak számának sokasodása miatt mindkét szervezet országos, sőt, régiós ügyként kezeli. Azonban kérdéses, hogy akár az egyéni aktivisták, akár a szervezetek szintjén megvalósul-e a gondoskodáshoz szükséges erőforrások követelése – amelynek a környezet védelme az integráns része – tágabb közösségi vagy „planetáris” szinteken. Azaz, hogy lényegileg túlmutatnak-e a szervezetek tevékenységei, céljai, perspektívái a szűkebb közösségeiken, akár az akkumulátorgyárak, akár más, a gondoskodási és ökológiai válságokhoz kapcsolódó ügyekben.

Ugyan mind a MIAKÖ, mind a Göd-ÉRT szervezeti szinten kiáll más, magyar társadalmi mozgalmak mellett, úgy mint a tanártüntetések vagy a szociális ágazatban dolgozók tüntetése, ezeket nem feltétlenül a gondoskodás, hanem a magyar politikai viszonyok

összefüggéseiben teszik. Ugyanakkor többek között a vendégmunkások kapcsán megjelenő előítéletek és az ő munkájuk, életük, létezésük éles szembeállítás a helyi, magyar lakosok társadalmi újratermelésével, rámutat az aktivisták és szervezeteik gondoskodási és szolidaritási perspektíváinak határaitra. Az interjúkban ugyanúgy, mint a szervezetek tevékenységeiben így más akkumulátorgyártás következményeit nyögő közösségek – például a kínai „rákos falvak” – is inkább a magyar viszonyok „lecsúszását” előrejelző, elrettentő példaként, mintsem potenciális szövetségesként értelmeződnek, akiknek az érdekei és követelése a magyar mozgalmakéval egybevághatnak.

A magyar akkumulátorgyár-ellenes mozgalom társadalmi újratermeléssel kapcsolatos elemeinek felismerése és vizsgálata hozzájárul annak megértéséhez, hogyan motiválja a gondoskodás feltételeinek csorbulása az olyan társadalmi mozgalmakat is, amelyeket hagyományosan sem a közbeszéd, sem a tudományos társadalom nem a gondoskodás válságához kapcsol. Ez akkor is így van, ha maguk a szervezetek sokszor nem, vagy csak strukturálatlanul reflektálnak arra, hogy a mozgalom a környezetvédelmen túl a társadalom újratermelésének alapfeltételeiért küzd. Ez pedig hozzájárulhat a gondoskodás alapvető fontosságának felismeréséhez, csakúgy, mint a benne rejlő „lázadási” potenciál kiaknázásához.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bhattacharya, Tithi (2017). How Not to Skip Class: Social Reproduction of Labor and the Global Working Class. In Bhattacharya, Tithi és Vogel, Lisa (szerk.), *Social reproduction theory: Remapping class, recentring oppression*. Pluto Press. 68–93.
- Bhattacharya, Tithi (2019). Three Ways a Green New Deal Can Promote Life Over Capital. *Jacobin*, 2019. október 6. <https://jacobin.com/2019/06/green-new-deal-social-care-work>
- Brenner, Robert (2006). *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005*. Verso.
- Buzogány, Áron; Kerényi, Szabina és Olt, Gergely (2022). Back to the grassroots? The shrinking space of environmental activism in illiberal Hungary. *Environmental Politics*, 31(7), 1267–1288. <https://doi.org/10.1080/09644016.2022.2113607>

- Cairns, Kate (2022). Caring about water in Camden, New Jersey: Social reproduction against slow violence. *Gender, Place & Culture*, 29(10), 1423–1445. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2021.1997940>
- Caiazza, Amy és Barrett, Allison (2003). Engaging Women in Environmental Activism: Recommendations for Rachel’s Network. *Institute for Women’s Policy Research*.
- Csányi Gergely (2019). Genderrezzsim és „nőpolitika” Magyarországon 2008–2018. *Fordulat*, 26, 115–141.
- Csányi Gergely; Gagy Ágnes és Kerékgyártó Ágnes (2018). Társadalmi újratermelés—Az élet újratermelése a kapitalizmusban. *Fordulat*, 24, 6–29.
- Csányi Gergely és Kerényi Szabina (2018). A “jó anya” mítosza Magyarországon a reprodukív munka és a piac globális történetének szempontjából. *Fordulat*, 24, 134–160.
- Di Chiro, Giovanna (2008). Living environmentalisms: Coalition politics, social reproduction, and environmental justice. *Environmental Politics*, 17(2), 276–298. <https://doi.org/10.1080/09644010801936230>
- Éber Márk, Gagy Ágnes, Gerőcs Tamás és Jelinek Csaba (2019): 2008–2018: Válság és hegemonia Magyarországon. *Fordulat*, 26, 28–75.
- Fraser, Nancy (2024 [2022]). *Kannibál kapitalizmus*. Open Books.
- Freiner, Nicole (2014). Mobilizing Mothers: The Fukushima Daiichi Nuclear Catastrophe and Environmental Activism in Japan. *ASIANetwork Exchange: A Journal for Asian Studies in the Liberal Arts*, 21(1), 27–41. <https://doi.org/10.16995/ane.37>
- Gagy Ágnes (2018). A válság politikái. *Új kelet-közép-európai mozgalmak globális perspektívában*. Napvilág Kiadó.
- Gregor Anikó (2018). Nem vész el, csak átalakul? Kísérlet a neoliberais neopatriarchátus fogalmának magyarországi alkalmazására. *Fordulat*, 24, 110–133.
- Gregor Anikó és Kovács Eszter (2018). *Nőügyek 2018. Társadalmi problémák és megoldási stratégiák*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Gyarmati Andrea (2019). *Idősödés, idősellátás Magyarországon. Helyzetkép és problémák*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Katz, Cindi (2001). Vagabond Capitalism and the Necessity of Social Reproduction. *Antipode*, 33(4), 709–728. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00207>
- Központi Statisztikai Hivatal (2017). *Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka, I*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lathatatlan_munka_1.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2024). 23.1.1.3. A köznevelési és a szakképző intézményekben alkalmazott pedagógusok és oktatók feladatunként. https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0003.html

- Horowitz, Leah S. (2012). Power, Profit, Protest: Grassroots Resistance to Industry in the Global North. *Capitalism Nature Socialism*, 23(3), 20–34. <https://doi.org/10.1080/10455752.2012.702868>
- Jenkins, Katy (2015). Unearthing Women’s Anti-Mining Activism in the Andes: Pachamama and the “Mad Old Women.” *Antipode*, 47(2), 442–460. <https://doi.org/10.1111/anti.12126>
- Logsdon-Conradson, Susan (2011). From Maternalism to Activist Mothering: The evolution of mother activism in the United States environmental movement. *Journal of the Motherhood Initiative: Mothering and the Environment: The Natural, The Social, The Built*. (2)1, 9–36.
- MacGregor, Sherilyn (2006). *Beyond mothering earth: Ecological citizenship and the politics of care*. UBC Press.
- Peterson, Abby és Merchant, Carolyn (1986). “Peace With the Earth:” Women and The Environmental Movement in Sweden. *Women’s Studies International Forum*, 9(5), 465–479.
- Pusceddu, Antonio Maria (2020). Grassroots Ecologies of Value: Environmental Conflict and Social Reproduction in Southern Italy. *Antipode*, 52(3), 847–866. <https://doi.org/10.1111/anti.12609>
- Salleh, Ariel (2010). From Metabolic Rift to “Metabolic Value”: Reflections on Environmental Sociology and the Alternative Globalization Movement. *Organization & Environment*, 23(2), 205–219. <https://doi.org/10.1177/1086026610372134>
- Stein, Rachel (szerk.) (2004). *New perspectives on environmental justice: Gender, sexuality, and activism*. Rutgers University Press.
- Stoddart, Mark CJ és Tindall, David (2011). Ecofeminism, Hegemonic Masculinity, and Environmental Movement Participation in British Columbia, Canada, 1998–2007: “Women Always Clean Up The Mess.” *Sociological Spectrum*, 31(3), 342–368. <https://doi.org/10.1080/02732173.2011.557065>
- Szikra Dorottya (2013). *Megszorító intézkedések és ezek hatása a nemek társadalmi egyenlőségére Magyarországon*. Friedrich Ebert Alapítvány – Budapest. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/10836.pdf>